Βιοηθικές επισημάνσεις στο έργο περί κατασκευής του ανθρώπου (Δημήτριος Δημητρακόπουλος)

Categories : ΒΙΟΗΘΙΚΗ

Date : 8 Οκτωβρίου, 2007

Ημερίδα προς τιμήν του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης

Επισημάνσεις για τον εγκεφαλικό θάνατο στο έργο *Περί κατασκευής του ανθρώπου* του αγίου Γρηγορίου Νύσσης

Το έργο του αγίου Γρηγορίου Νύσσης *Περί κατασκευής του ανθρώπου,* προσφέρει μια εκτεταμένη κατανόηση της ορθόδοξης ανθρωπολογίας. Κατά την ανάπτυξη του θέματος, ο ιερός πατήρ διατυπώνει την ανθρωπολογική του εμπειρία η οποία περιλαμβάνει θεολογία, φιλοσοφία, φυσιολογία και ιατρική [1]. Περιγράφεται κυρίως η σχέση της ψυχής με το σώμα. Τα παραδείγματά του αφορούν περιπτώσεις στις οποίες παύει η λειτουργία κάποιων οργάνων του σώματος συμπεριλαμβανομένου και του εγκεφάλου. Η μείωση ή η παύση της εγκεφαλικής λειτουργίας συνδέεται με τα βιοηθικά θέματα που αφορούν όλο το φάσμα από τη σύλληψη του ανθρώπου, τη γέννηση ανεγκέφαλων παιδιών, τη γεροντική άνοια, την ασθένεια Αλζχάιμερ, μέχρι τον επίκαιρο εγκεφαλικό θάνατο και τις μεταμοσχεύσεις. Η θέση ότι ο εγκεφαλικός θάνατος ταυτίζεται με τον οριστικό θάνατο του ανθρώπου προς διευκόλυνση της μεταμοσχευτικής διαδικασίας βασίζεται σε αντιλήψεις ότι η ψυχή έχει έδρα τον εγκέφαλο ή ότι δεν υπάρχει καθόλου ψυχή παρά μόνον ο εγκέφαλος με τις βιοχημικές λειτουργίες του στις οποίες περιλαμβάνονται η συνείδηση, τα συναισθήματα, η κρίση κ.ο.κ. Τούτο, κατά τις επικρατούσες -μη θεολογικές- απόψεις, σημαίνει ότι όταν νεκρώνεται ο εγκέφαλος αποχωρίζεται η ψυχή από το σώμα ή ότι απλά έπαυσαν οι βιοχημικές ψυχικές λειτουργίες του εγκεφάλου και ότι ο εγκεφαλικά νεκρός δεν αντιδρά στις εξετάσεις που υποβάλλεται με συνέπεια τον οριστικό θάνατό του.
Ομοίως τον 4ο μ.Χ. αιώνα οι άνθρωποι επηρεαζόμενοι από διάφορες φιλοσοφικές και θεολογικές αντιλήψεις εγκλώβιζαν την ψυχή στα διάφορα όργανα του σώματος. *Από αυτούς,* γράφει ο άγ. Γρηγόριος στο 12^{ο} κεφάλαιο, *άλλοι ορίζουν ότι η έδρα του νου βρίσκεται στην καρδιά, κι άλλοι λέγουν πως ο νους έχει την κατοικία του στον εγκέφαλο, απόψεις τις οποίες στηρίζουν σε κάποιες φαινομενικές πιθανότητες* [2]. Διαφωνώντας απαντά ότι ο νους ενεργεί δια μέσου όλων των αισθήσεων και των σωματικών οργάνων, αλλά δεν διαμένει και δεν περικλείεται σε μερικά σωματικά όργανα [3]. Έτσι ο νους ενεργεί και κινείται με όλα τα όργανα του σώματος.
Εάν θεωρήσουμε ότι η ψυχή περικλείεται αποκλειστικά σε κάποιο όργανο, τότε με

την παύση της λειτουργίας αυτού του οργάνου, θεωρητικά θα έπαυε και η ύπαρξη. Ο Καππαδόκης ιεράρχης όμως δεν δέχεται τις αντιλήψεις ότι το ηγεμονικό, δηλαδή ο νους, εδράζεται στην καρδιά ή τον εγκέφαλο, σύμφωνα με τις παρατηρήσεις των φυσιολόγων της εποχής. Ο νους λέγει εφάπτεται εξίσου με το καθένα από τα μέλη [του σώματος] σύμφωνα με το λόγο της ανέκφραστης ανάκρασής τους [4] . Διερχόμενος δια μέσου όλου του σώματος, έρχεται σε επαφή, σύμφωνα με τη φύση του, με το καθένα από τα μέλη του σώματος, ανάλογα με τη νοητική ενέργεια που ακολουθεί [5].

Αναλύοντας τις δύο περιπτώσεις καρδιάς και εγκεφάλου γράφει ότι εκείνοι που τοποθετούν την ψυχή στην καρδιά μαρτυρούν ως απόδειξη του λόγου τους την τάση του ανθρώπου για λύπη και για θυμό, επειδή φαίνεται πως αυτά τα πάθη συγκινούν κάπως τούτο το μέρος, την καρδιά [6].

Απαντά ο Καππαδόκης Πατέρας ότι, «όταν η ψυχή βρίσκεται σε σχέση με έναν τόπο [δηλαδή όταν ενεργεί μέσω κάποιου οργάνου] ή με ένα πράγμα που υπάρχει "εν τόπω", καταχρηστικά λέμε ότι η ψυχή βρίσκεται εκεί, εκλαμβάνοντας "τον τόπο αντί της σχέσεως και της ενεργείας". Το σωστότερο είναι να λέμε ότι "εκεί ενεργεί"» [7]. Η καρδιά λοιπόν δεν απολυτοποιείται ως έδρα της ψυχής. Γι' αυτό και στην κλινική παρατήρηση ο άνθρωπος βρίσκεται εν ζωή με ή χωρίς τις αισθήσεις του όταν του έχει αφαιρεθεί η καρδιά κατά την διάρκεια μιας εγχείρησης ή μεταμόσχευσης ή τοποθέτησης τεχνητής καρδιάς.

Περισσότερο ενδιαφέρον έχει η περίπτωση του εγκεφάλου στην οποία παίρνει την ανάλογη θέση. Καταθέτει το επιχείρημα όσων εντοπίζουν εκεί το νου, οι οποίοι λέγουν ότι σε αυτόν είναι *ένοικος ο νους ... που υπηρετείται ολόγυρα από τα αισθητήρια όργανα δίκην δορυφόρων, σαν να ήταν αυτά αγγελιαφόροι και υπασπιστές. Κι αυτοί προς απόδειξιν αυτού του ισχυρισμού τους μαρτυρούν το γεγονός ότι φεύγει από το συνηθισμένο ο νους εκείνων, των κεκακωμένων τας μήνιγγας* [8] (που έχουν κακοποιημένες τις μήνιγγες ή αλλιώς που έχουν κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις οι οποίες οδηγούν σύμφωνα με τη σύγχρονη κλινική παρατήρηση στον εγκεφαλικό θάνατο).

Κατά τα φαινόμενα υπάρχει μια σύμπτωση στα ανατομικά δεδομένα του εγκεφάλου της εποχής του 4^{ου} αιώνα με τη σύγχρονη νευρολογία. Μηνίγγια, λέγει ο Καππαδόκης Πατέρας, ονομάζουν τον περιεκτικόν του εγκεφάλου υμένα ο οποίος είναι υπόβαθρο και ρίζα για όλα τα αισθητήρια όργανα [9].

Ομοίως στη σύγχρονη νευρολογία ο «εγκεφαλικός υμένας» είναι ο φλοιός του εγκεφάλου, όπου εκεί παρατηρούνται οι λειτουργίες της μνήμης, της κρίσης και της συνείδησης. Από την εποχή του Ιπποκράτη (4ος π.Χ. αιώνας), υποστηρίζεται ότι όλη η ανθρώπινη συμπεριφορά συμπεριλαμβανομένης της σκέψεως και των συναισθημάτων είναι αποτέλεσμα της λειτουργίας του εγκεφάλου. Σύμφωνα με την αναγωγική και μηχανιστική αυτή άποψη, ο υγιής νους είναι αποτέλεσμα βιολογικών και βιοχημικών αλλαγών στο κεντρικό νευρικό σύστημα [10]. Όλο και περισσότεροι επιστήμονες που ασχολούνται με τη χαρτογράφηση του ανθρωπίνου εγκεφάλου υποστηρίζουν πως οτιδήποτε αισθανόμαστε μπορεί να *αναχθεί* σε κάποιον

πρωταρχικό βιολογικό παράγοντα.
Αξιοσημείωτο είναι ότι εάν οι σημερινοί φυσιολόγοι έλεγαν στον Καππαδόκη ιεράρχη ότι στον εγκεφαλικό φλοιό εδράζονται εκτός από τα αισθητήρια και όλες εκείνες οι ενέργειες όπως μνήμη ή κρίση τις οποίες οι χαρτογράφοι του εγκεφάλου προσπαθούν να επισημάνουν, τότε τι διαφορετικό θα απαντούσε; Μάλλον θα επαναλάμβανε την προαναφερθείσα θέση του για τις σχέσεις του νου και του σώματος, καθώς και σήμερα γίνεται αναγωγή σε «τοπικά περιγράμματα». Η διαφορά με το σήμερα είναι ότι ο νους δεν αποτελεί ξεχωριστή ουσία συνυφασμένη με τον εγκέφαλο αλλά έκφραση βιοχημικών λειτουργιών σε «τοπικά περιγράμματα» του εγκεφάλου. Για το θέμα της ταυτιζόμενης συνείδησης και ύπαρξης στον εγκεφαλικό φλοιό, εάν κατανοούμε σωστά την ουσία και το νόημα των λόγων του, θα έλεγε ότι δεν τα δέχεται σε τοπικά περιγράμματα: «ο νους δεν περιέχεται σε ένα από τα μέλη μας, αλλ’ ότι εξίσου μέσα σε όλα και δια μέσου όλων υπάρχει, χωρίς να περικλείεται ούτε απ’ έξω, ούτε να συγκρατείται από μέσα» [11].
Συμφωνεί όμως ότι «..δεν αρνούμαι αυτό που λέγεται, ότι τα μηνίγγια είναι η βάση των αισθητηρίων, όπως λέγουν οι φυσιολόγοι γι’ αυτά, και ότι περιτυλίγουν μέσα τους τον εγκέφαλο….. Όμως αυτό δεν το δέχομαι ως απόδειξη ότι η ασώματη φύση του νου εμπερικλείεται σε τοπικά περιγράμματα» [12]. «Γιατί εκείνοι που περικλείουν τον νου σε τοπικά σημεία, στηρίζουν αυτή τη γνώμη τους, λέγοντας ότι η διάνοια εκείνων, που τα μηνίγγια τους βρίσκονται σε αφύσικη κατάσταση, δε λειτουργεί σωστά. Αλλά ο λόγος μας απέδειξε πως σε κάθε μέλος του σύνθετου σώματος, με το οποίο ζει ο καθένας φυσικά , είναι ενδεχόμενο να παραμείνει ανενέργητη η δύναμη της ψυχής, όταν αυτό το μέλος δεν βρίσκεται στη φυσική του κατάσταση….σε εκείνους που δεν βγήκαν έξω από τα πλαίσια της φυσιολογικής ζωής εξαιτίας κάποιας νόσου, ο νους ενεργεί σύμφωνα με τη δύναμη του. Και μέσα σε εκείνους που συνεργάζονται μαζί του τονώνεται, ενώ εξασθενεί σε εκείνους που δεν μπορούν να περιλάβουν την ενέργειά του» [13].
Ένα ακόμα χρήσιμο σημείο για τη μη αποδοχή της θεωρίας του εγκεφαλικού θανάτου σύμφωνα με τη διδασκαλία του αγ. Γρηγορίου είναι ότι μπορεί στο σώμα να γίνει κάποια αμοιβαία μετάθεση εξουσίας των δυνάμεων, οι οποίες βρίσκονται μέσα μας. «Όταν το ένα μέρος της ηρεμεί [ως προς την ενέργεια επί του σώματος] (θα λέγαμε σήμερα ότι δεν έχει αντανακλαστικά) και το άλλο συμβαίνει να εργάζεται, το σύνολο της ψυχής συνεργάζεται με το μέρος. Γιατί δεν γίνεται να διασπαστεί τελείως η φυσική ένωση, όταν σε ένα μέρος επικρατεί κάποια από τις δυνάμεις της υποβοηθούμενη από την ενέργεια». «Και όταν κυριαρχούν πιο άλογα στοιχεία (δηλαδή το υπόλοιπο σώμα), διακόπτεται η ενέργεια των άλλων (των έλλογων όπως του εγκεφάλου) αλλά δεν εξαφανίζονται ολοκληρωτικά» [14].
Όταν αρχίσουν να νεκρώνονται τα μέλη και τα όργανα του σώματος, η ψυχή «συστέλλεται» στα ζωντανά όργανα, για να εκφράσει από αυτά τις ενέργειες της, μέχρι να μην μπορεί η καρδιά να συντηρήσει τον παρακμάζοντα οργανισμό και σταματήσει. Το ότι η ζωή συντηρείται με συνδυασμό λειτουργίας πολλών οργάνων, το επιβεβαιώνει και ο Μ. Βασίλειος καθώς λέγει ότι η ψυχή *τα πλείστον διεστώτα*

μέλη (του σώματος) προς μιαν σύμπνοιαν και κοινωνίαν άγειν [15]. «Συστέλλεται» δεν σημαίνει ότι περιέχεται ως «εν αγγείω», αλλά περιορίζει τις ενέργειες της. Όπως δε ήδη παρατηρήθηκε «ο νους δεν περιέχεται σε ένα από τα μέλη μας, αλλ' ότι εξίσου μέσα σ' όλα και δια μέσου όλων υπάρχει, χωρίς να περικλείεται ούτε απ' έξω, ούτε να συγκρατείται από μέσα» [16].
Είναι μακρύς ακόμη ο δρόμος μέχρι η ορθόδοξη διδασκαλία περί ανθρώπου να γίνει βιοηθικός γνώμονας ενταγμένος στη βιοϊατρική σκέψη και έρευνα.
«Μία κριτική θεώρηση του πολιτισμού μας από τον Διαφωτισμό και εντεύθεν, φανερώνει ότι τόσο οι ποικίλες ιδεολογίες [της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας] όσο και η αναζήτηση και εφαρμογή της γνώσης υπηρέτησαν σφοδρές ανάγκες συγκεκριμένων ευδαιμονιστικών αξιών και χρησιμοθηρικών προτεραιοτήτων» [17].
Εάν η μεθοδολογία και οι στόχοι της επιστήμης προέρχονται από τον 17^{ο} αιώνα και εξής, από τα μεγάλα δυτικά πανεπιστήμια της Ευρώπης και της Αμερικής, χώροι όπου είναι δυνατόν να υπάρχει κατά τον π. Ιουστίνο Πόποβιτς «η επιθυμία και ο πόθος της εξουσίας και της ηδονής και της γνώσης», τότε η επιστήμη χρήζει πρόσληψης από την «εκκλησιαστική εμπειρία» καθώς «το γαρ απρόσληπτον, αθεράπευτον».
Αυτό που ζητείται από τον επιστήμονα από πλευράς πνευματικότητας είναι όχι «να μάθει κάτι (μεταφυσικά) ή να αποδεχθεί κάτι (λογικά), αλλά να πάθει κάτι» έχοντας σχέση με την εκκλησιαστική εμπειρία [18]. Αυτό το «πάθος» που βίωσε ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης ως «μυστικός» θεολόγος προκύπτει από τη μεθοδολογία της κάθαρσης και του φωτισμού η οποία όχι μόνο δίνει θεολογική-υπερφυσική γνώση, αλλά θεραπεύοντας την ιδιοτέλεια προσφέρει καθαρές αισθήσεις για την έρευνα του κτιστού, καθώς όπως γράφει ο αδελφός του Μ. Βασίλειος «νουν και λόγον συμπληρούντα ημών την φύσιν έχομεν, δι' ου Θεόν εγνωρίσαμεν» [19].

---

[1] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Περί Κατασκευής του ανθρώπου*, κείμενο, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Αρχ. Παγκρατίου Μπρούσαλη, εκδ. «Τέρτιος», Κατερίνη 1992, σ. 10.

[2] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης,*Περί κατασκευής*, 12, PG 44, 156 CD.

[3] Ιεροθέου Βλάχου, *Μεταξύ δύο αιώνων*, σ. 154.

[4] «ου μη απόδειξιν ποιούμαι ταύτην του τοπικαίς τισί περιγραφαίς εμπεριειλήφθαι την ασώματον φύσιν» (άγιος Γρηγ. Νύσσης*, Κατασκευή* 12, PG 44, 157CD). Πρβλ. «ομοτίμως εκάστω των μορίων κατά το άφραστον της ανακράσεως λόγον εφάπτεσθαι νομισθέον» (αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Κατασκευή* 12, PG 44, 160D).

[5] «..δι'όλου των οργάνου διήκων και καταλλήλως ταις νοητικαίς ενεργείαις, καθ' ο πέφυκεν, εκάστου των μερών προσαπτόμενος, επί μεν των κατά φύσιν διακειμένων

το οικείον ενήργησεν...» (αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Κατασκευή* 12, PG 44, 161AB).

[6] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Κατασκευή* 12, PG 44, 157B.

[7] «ουχ ως εν τόπω τω σώματι λέγεται είναι, αλλ' ως εν σχέσει» (αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ψυχής* 1, PG 45, 217C).

[8] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης,*Κατασκευή* 12, PG 44, 157C.

[9] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης,*Κατασκευή* 12, PG 44, 157B.
[10] Το ζήτημα καταλήγει να είναι θεολογικό όχι μόνο για τη θεολογία αλλά και για την επιστήμη. Για τη θεολογία η βούληση, ο νους, η σκέψη, η συνείδηση δεν σχετίζονται άμεσα με την ύλη. Εάν σχετίζονταν τότε πώς ο Θεός μπορεί να έχει Λόγο εφόσον δεν έχει υλικό εγκέφαλο. Ακόμη και στην κτιστή πραγματικότητα ενώ οι Άγγελοι δεν έχουν υλικό εγκέφαλο, και η ανθρώπινη ψυχή είναι άυλη, έχουν όμως νου. Και όχι μόνο. Χωρισμένη η ψυχή από το σώμα μετά θάνατον συνεχίζει να είναι πρόσωπο. (Βλ. την παραβολή του πλουσίου και του Λαζάρου, Λκ. 16, 22-31, και Α΄ Πέτρ. 4, 6 για την εις άδου κάθοδο: «εις τούτο γαρ και νεκροίς ευηγγελίσθη, ίνα κριθώσι μεν κατά ανθρώπους σαρκί, ζώσι δε κατά Θεόν πνεύματι»). Στο διεθνές επιστημονικό συνέδριο που οργανώθηκε από την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος στο «Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος», στις 4-8 Οκτωβρίου 2000, με τίτλο «Επιστήμες, τεχνολογίες αιχμής και Ορθοδοξία», ο καθηγητής του Mount Sinai Medical School κ. Νικόλαος Ρομπάκης, σε σχετικό ερώτημα για το Θεό και την αναγωγή του νου μόνο σε υλικό εγκέφαλο συνόψισε τη θέση των νευροψυχικών επιστημών ως εξής: «Για το εάν έχει ο Θεός νου ή εγκέφαλο... θα πρέπει να τον πιάσω (τον εγκέφαλο) να τον δω στο μικροσκόπιο, για να διαπιστώσω ότι υπάρχει». Ο ομότιμος καθηγητής πανεπιστημίου κ. Ηλίας Οικονόμου γι' αυτά τα θέματα παρατηρεί: εάν θεωρηθεί από την επιστήμη ότι ο νους είναι γέννημα της ύλης μήπως εδώ έμμεσα υποκρύπτεται μία ειδωλολατρία, μια και αποδίδονται στην ύλη πνευματικές ιδιότητες; (*Σημειολογία,* Πανεπιστημιακές σημειώσεις, σ. 12).

[11] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Κατασκευή* 15, PG 44, 177B.

[12] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Κατασκευή* 12, PG 44, 157CD. Η περιγραφή των μηνιγγείων πλησιάζει πολύ αυτήν του εγκεφαλικού φλοιού.

[13] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Κατασκευή* 12, PG 44, 164CD.

[14] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Κατασκευή* 13, PG 44, 169B.

[15] (Β.Ε.Π. τ. 54, σ. 36) Όταν για παράδειγμα νεκρωθεί ο ένας οφθαλμός ή το χέρι, οι ενέργειες γίνονται από τα εναπομείνοντα όργανα. Εάν νεκρωθούν και οι δύο

οφθαλμοί ή και τα δύο χέρια, τότε αφενός μετατοπίζονται οι ενέργειες του νου και μαθαίνει ο άνθρωπος να ζωγραφίζει με το στόμα ή με το πόδι, αφετέρου οι τυφλοί έχουν ανεπτυγμένες τις άλλες αισθήσεις ή διαισθήσεις για να αντιλαμβάνονται το περιβάλλον τους.

[16] Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Κατασκευή* 15, PG 44, 177Β.

[17] Στ. Γιαγκάζογλου, «Από την χρησιμοθηρική βελτίωση στην οντολογική νοηματοδότηση του βίου», *Ίνδικτος*, τεύχ. 14 (Ιούνιος 2001), σ. 4. Το τεύχος του περιοδικού είναι αφιερωμένο στη Βιοτεχνολογία και Βιοηθική και περιλαμβάνει και ένα άρθρο για τις μεταμοσχεύσεις.

[18] Γεώργιου Μεταλληνού, *Γνωσιολογία*, σ.17.

[19] Μ. Βασιλείου, *Περί Ευχαριστίας*, PG 31, 221C. «Ο Μ. Βασίλειος είναι ξένος και απαλλαγμένος από κάθε τάση και ίχνος της σύγχρονης «σχιζοφρενικής» διάσπασης, κατά την οποία άλλο πράγμα είναι ο άνθρωπος και οι νοητικές του λειτουργίες, όταν ζει στον κόσμο, εργάζεται και κάνει επιστήμη και άλλο όταν θρησκεύει ή θέλει να πλησιάσει το Θεό...Ίδιος όμως είναι ο άνθρωπος, ίδιος και ο νους του τόσο στις εκδηλώσεις της ζωής του όσο και στις αναζητήσεις και τη λατρεία του Θεού...». Ματσούκα Ν., *Επιστήμη και Φιλοσοφία στην εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, Β΄έκδ., έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 173. Το αποτέλεσμα είναι διαφορετικό όμως λόγω της διάκρισης κτιστού και ακτίστου. Στο μεν ένα μαθαίνει και στο άλλο «παθαίνει» κατά χάρη. Όταν «έχει πάθει», την μάθηση την ανάγει στο Θεό.

(ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2007, ΑΙΘΟΥΣΑ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ Γ. Λ. ΜΑΓΟΥΛΑΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ)

"*Η άλλη όψις*" *θα ήθελε να ευχαριστήσει τον συγγραφέα για την παραχώρηση της εισήγησής του.*

Διαβάστε περισσότερα για τον "εγκεφαλικό θάνατο" και τις μεταμοσχεύσεις, στο σχετικό μας αφιέρωμα, πατώντας εδώ